

Luknjasti kraški svet

Avtorica besedil: Tina Poljšak, Notranjski muzej Postojna. Strokovni pregled: mag. Slavko Polak, Notranjski muzej Postojna. Oblikovanje: Ivan Mitrevski.

Križna jama pri Ložu.
Foto: Slavko Polak.

Kras lahko nastane samo na vodotopnih kamninah, kakršni sta **apnenec** in **dolomit**. Po prevladujočem mineralu v njih, **kalcijevem karbonatu** (CaCO_3), ju imenujemo tudi karbonatni kamnini. Obe sta nastali v geološki zgodovini kot morska usedlina in sta bili kasneje zaradi delovanja tektonskih sil ponekod dvignjeni iz morja.

Kraški kamen je človek uporabljal v gradbeništvu že v pradavnini. Tradicionalne kraške hiše so na nekaterih območjih Krasa skoraj v celoti zgrajene iz ročno obdelanega kamna. V ljudskem jeziku beseda kras pomeni golo skalnato pokrajino.

Najbolj očitne posebnosti kraškega sveta so posledica vodotopnih kraških kamnin. Ker so znamenite jame, presihajoča jezera, reke ponikalnice in kamnito kraško površje na območju klasičnega krasa, pokrajine med izviri Ljubljanice in Tržaškim zalivom, vedno vzbujale zanimanje med domačini in popotniki, ne preseneča, da so tu nastale tudi prve znanstvene razprave o kraških pojavih. Zato so slovenska poimenovanja te pokrajine, **kras** ali prevedeno **karst**, in kraških pojavov, kot so **dolina**, **ponor**, **polje**, postala del uveljavljenega mednarodnega izrazoslovja. Tako vsak krasoslovec na svetu zna tudi nekaj slovenščine.

Klasični kras je znan po kraških pojavih, ki jih v grobem lahko delimo na površinske in podzemeljske. Med površinskimi kraškimi pojavi poznamo take, ki so lahko zelo majhni po velikosti, kot npr. **škraplje** in **žlebiči**, večje, kot so kraške **vrtače**, do največjega obsega, kot so **visoke kraške planote**

in **ravniki**. Najbolj pogost kraški pojav v Sloveniji so vrtače. Med podzemeljske kraške pojave sodijo **udornice**, **brezna** in nam vsem poznane **jame**. Reke **ponikalnice** tečejo delno po površju, delno v podzemlju. Kraške pojave najdemo tudi v ostalih slovenskih naravnih enotah, največ pa jih je v dinarskem svetu.

Slovenija leži v Srednji Evropi, kjer se stikajo štiri velike evropske geografske enote: **Alpe**, **Panonska kotlina**, **Sredozemlje** in **Dinarsko gorovje**. Dinarski svet se razprostira v južni, zahodni in jugovzhodni del Slovenije in je zaradi pomanjkanja površinske vode ter pičle prsti relativno redko naseljen. Višje kraške planote prekrivajo obsežni strnjeni gozdovi, nižje predele pa obsežni kraški travniki, ki slovijo po izjemni vrstni pestrosti rastlinskega in živalskega sveta. Biotsko izjemno pestra in ohranjena so tudi kraška polja ter kraško podzemlje.

Vrtače, v lokalnem jeziku tudi **doline**, so plitve, do nekaj deset metrov globoke, okroglo lijakaste ali skledaste, in do sto metrov široke kotanje.

Jame spadajo med podzemeljske kraške pojave. Jama je vsaj 15 metrov dolga ali globoka podzemna odprtina ali rov, ki pa mora biti dovolj velika, da lahko človek vanjo vstopi. Rovi so lahko vodoravni ali navpični. Slednjim pravimo **brezna** in se povečini pojavljajo v hribovitem svetu. Poznamo več vrst jam, med njimi tudi **vodne jame**, skozi katere teče reka ponikalnica, **ledenice**, v katerih se skozi celotno leto zadržujeta sneg in led, ter **turistične jame**, ki so odprte za obiskovalce. V Sloveniji je bilo do konca leta 2016 registriranih 11.783 jam. Jamarji ali

speleologi vsako leto odkrivajo, raziščejo in opisujejo nove jame. Najdaljša se imenuje M-16 in je dolga 25,5 km, najgloblja pa je jama Čehi 2 (1502 m).

SLOVARČEK

Ponor nastane zaradi spremembe v sestavi tal: voda, ki je drsela po neprepustnem terenu (skali ali prsti), priteče na grušč ali peščeno zemljo in se skozi to prepustno plast »precedi« v podzemlje. Take vode imenujemo ponornice ali ponikalnice. Večkrat se spet pojavijo na odprtem in večkrat tudi ponovno ponorijo, odvisno pač od ozemlja, po katerem tečejo.

Kraško polje je večja kotanja na kraškem svetu, ki ima pretežno ravno dno, koder poteka kraški vodni vir. Slovenski krasoslovci so leta 1973 določili, da mora imeti vsaj pol kilometra široko dno in nepretrgan rob, visok vsaj nekaj metrov.

Škraplje so podolgovat žleb na neporaslih površinah trdega apnenca, ki nastane pod vplivom tekoče vode. Geomorfološka površinska oblika škrapelj je značilna za kraški svet.

Žlebiči so žlebovom podobne vzporedne podolgovate vdolbine, ki se pojavljajo na površini nagnjene kamnine. Potekajo v smeri največje strmine in lahko v dolžino merijo več metrov, v širino pa od 1 do 30 centimetrov in se povečujejo v smeri navzdol.

Ravniki so vsi uravnani in razjedeni deli kraškega površja. Ležijo lahko na zelo različnih nadmorskih višinah, zato ločimo: nizke (Bela krajina) in visoke kraške ravnike (planote, dvignjene nad okoliška podolja).

Udornica je kraška dolina, ki je nastala zaradi udora jamskega stropa, kar je jamo nekako odkrilo in jo spremenilo v dolino. S časom se ta dolina lahko poraste in pojavijo se izviri na enem koncu in ponori na drugem. To so seveda ostanki reke, ki je nekdaj potekala po jami.

Viri:

- Čuk, A., Peršič, M., 2015 (ur.). **Muzej krasa = Karst Museum: vodnik stalne razstave.** Zavod Znanje Postojna, OE Notranjski muzej Postojna.
- Jeršek, M., (2009) (ur.). **Evolucija zemlje in geološke značilnosti Slovenije.** Prirodoslovni muzej Slovenije.
- Pleničar, M., Ogorelec, B., Novak, M., 2009 (ur.). **Geologija Slovenije. The Geology of Slovenia.** Geološki zavod Slovenije.